

Одним із важливих резервів виробництва зерна є післяжнивні посіви проса на зрошенні. Після збирання ріпаку озимого, ячменю озимого й пшениці до осінніх заморозків залишається 90-100 днів із сумою температур до 1000°C. Цієї кількості тепла достатньо для дозрівання проса. Досліди та практика свідчать, що просо в післяжнивних посівах забезпечує врожайність 20-25 ц/га [2, 12, 17].

Суттєве збільшення врожайності і валових зборів зерна круп'яних культур, в тому числі і проса, є актуальним завданням для країни, де є загроза продовольчої кризи і яка може бути частково вирішена виробництвом відносно дешевих круп, експортом яких може бути наша держава [1].

Таким чином аналіз проведених в Україні досліджень свідчить, що для південного Степу їх недостатньо. Необхідно розробити і удосконалити технологію вирощування проса більш адаптовану до зміни клімату, особливо в напрямку підвищення його температурного режиму та посушливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. <http://www.1000listnik.ru/lekarstvennie-travi/15/170-proso.html>
2. Агротехнологічні особливості вирощування озимих та ярих культур у посушливих умовах Південного Степу: Науково-методичні рекомендації / [Р.А. Вожегова, М.А. Мельник, М.П. Малайчук та ін.]. – Херсон: Айлант, 2013. – 39 с.
3. Беленіхіна А.В. Особливості формування врожайності та якості зерна сучасними сортами проса в залежності від елементів технології вирощування у зоні нестійкого зволоження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06.09.09 "Рослинництво" / А.В. Беленіхіна. – Дніпропетровськ, 2013. – 20 с.
4. Горбачова С.М. / С.М. Горбачова. // Селекція і насінництво. – 2008. – Вип. 95. – С. 12-13.
5. Гринник І.В. Мікробіологічні основи підвищення врожайності та якості зернових культур / І.В. Гринник, В.П. Патика, Ю.М. Шкатула // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 10.
6. Добрива та їх використання: довідник. / І.У. Марчук, В.М. Макаренко, В.Є. Розстальний та ін. – К.: Арістей, 2010. – С. 211.
7. Елагин І.Н. Агротехніка проса / І.Н. Елагин. – М.: Россельхозиздат, 1981. –160 с.
8. Ижик Н.К. Биологические свойства семян и проблема всходов / Н.К. Ижик. // Сельскохозяйственная биология. – 1980. – Т. XV. – №6. – С. 831-837.
9. Квацюк О.В. Сучасні індустриальні технології вирощування круп'яних культур: Навчальний посібник / О.В. Квацюк. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008. – С. 95-148.
10. Колесник І.Д. Агротехніка проса в Юго-Восточных районах СССР / І.Д. Колесник – М.: Сельхозгиз, 1941. – 70 с.
11. Мойсейченко В.Ф. Основи наукових досліджень в агрономії / В.Ф. Мойсейченко, В.О. Єщенко. – К.: Вища школа, 1994. – 344 с.
12. Особливості догляду за посівами озимих та формування технологій вирощування ярих культур у посушливих умовах Південного Степу: науково-практичні рекомендації / [Р.А. Вожегова, Ю.О. Лавриненко, С.О. Заєць та ін.] – Херсон: Айлант, 2014. – 52 с.
13. Полторецький С.П. Урожайність насіння сортів проса залежно від фону мінерального живлення в умовах Правобережного Лісостепу України / С.П. Полторецький. // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – Умань, 2011. – Вип. 77. – Ч.І.: Агрономія – С. 116.
14. Прянишников Д.Н. Избранные сочинения в 3 томах / Д.Н. Прянишников. // Агрохимия. – М.: Сельхозгиз, 1952. – Т. 1. – 691 с.
15. Руднік О.І. Господарсько цінні показники нових сортів проса / О.І. Руднік, О.О. Шовгун, С.Л. Чухлеб. // Вісник аграрної науки. – К., 2008. – №6. – С 28-30.
16. Савицький К.А. Просо / К.А. Савицький, І.В. Яшовський, І.П. Різниченко. – Київ: Урожай, 1973. – 78 с.
17. Система ведення сільського господарства в Херсонській області: (наукове супроводження «Стратегії економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2011 року») / [О.І. Ярмак, В.С. Авраменко, В.С. Сніговий та ін.]. – Херсон: Айлант, 2004. – С 189-190.
18. Соколов А.А. Просо / А.А. Соколов. – Москва, 1948. – 265 с.

УДК 633.11:631.8 (477.72)

БІОЕНЕРГЕТИЧНА ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ МІКРОДОБРИВА ПРИ ВИРОЩУВАННІ ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ЯРОЇ В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

М.В. НОВОХИЖНІЙ

Інститут зрошуваного землеробства НААН

Постановка проблеми. Сучасна технологія виробництва зернових культур базується на помітному збільшенні енерговитрат на техніку, добрива, пестициди та ін. Тому ефективне використання енергії (не поновлюваної та поновлюваної) необхідно розглядати як одну з важливих умов збільшення виробництва продукції сільського господарства [1].

Запровадження енергетичного аналізу дозволяє оцінювати ефективність інтенсивних ресурсо- і енергозберігаючих технологій. Такий підхід дає можливість вивчити доцільність використання в землеробстві добрив, застосування пестицидів, палива, різних типів тракторів, автомобілів, сільсь-

когосподарських знарядь, природних ресурсів, ґрунтово-кліматичних умов сонячної радіації та інших факторів, що впливають на формування врожаю та його якості [2].

Відомо, що при вирощуванні зернових культур близько 50 % енергії, що витрачається, складає азотне добриво [3].

Енергетичні еквіваленти дозволяють всі елементи технології вирощування, технічні засоби, агроресурси привести до єдиного показника – Дж, і за його допомогою встановити активну частину кожного чинника системи технологічного процесу [4].

Підсумком біоенергетичного аналізу є визначення співвідношення кількості енергії акумульованої в урожаї до кількості енергії, яка була затрачена на виробництво, збирання та після збиральне доопрацювання урожаю. Це співвідношення виражається коефіцієнтом енергетичної ефективності [5, 6].

З енергетичної точки зору технологія рахується ефективною, якщо при плановому рівні врожайності сільськогосподарської культури коефіцієнтом енергетичної ефективності $\geq 1,0$.

Методика досліджень. Дослідження із пшеницею ярою проводили протягом 2009-2011 років в Інституті зрошуваного землеробства НААНУ. В польовому трифакторному досліді основну увагу приділили мікродобриву, а також розрахунковій дозі добрив та хімічному захисту. Схема досліді наведена в таблиці 1.

Повторність досліді - чотириразова. Загальна площа ділянки 75 м², облікова - 42 м². Розташування ділянок – систематичне. В результаті поєднання двох факторів було закладено 20 варіантів.

Таблиця 1 – Схема польового досліді

Варіант	Обробка насіння препаратом (Фактор А)	Добрива (Фактор В)	Хімічний захист (Фактор С)
1	Без обробки	без добрив	гербіцид
2		розрахункова на 1,8 т/га	
3		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У у фазу кущіння (к)	
4		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У у фазу налива зерна (н/з)	
5		Розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к) + Еколист-У (н/з)	
6		без добрив	повний захист
7		розрахункова на 1,8 т/га	
8		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к)	
9		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (н/з)	
10		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к) + Еколист-У (н/з)	
11	Обробка насіння препаратом «Еколист – У»	без добрив	гербіцид
12		розрахункова на 1,8 т/га	
13		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к)	
14		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (н/з)	
15		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к) + Еколист-У (н/з)	
16		без добрив	повний захист
17		розрахункова на 1,8 т/га	
18		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к)	
19		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (н/з)	
20		розрахункова на 1,8 т/га + Еколист-У (к) + Еколист-У (н/з)	

Розрахункова норма добрив визначалась методом оптимальних параметрів, який розроблений в ІЗЗ НААНУ. У середньому за роки досліджень, розрахункова норма на врожайність 1,8 т/га становила N₄₉P₀K₀. При сівбі вносили P₁₀. З добрив застосовували аміачну селітру та гранульований суперфосфат.

В якості мікродобрива використовували Еколист Універсальний (мікро) склад якого становить: N – 4 %, Mg – 5 %, S – 4,3 %, B – 0,56 %, Cu – 0,60 %, Fe – 0,67 %, Mn – 1,00 %, Mo – 0,004 %, Zn – 0,60 %.

Агротехніка проведення досліджень загальноприйнята для зони півдня України. Досліді проводились з сортом пшениці твердої ярої Харківська 27.

Результати досліджень. Основним елементом в енергетичному аналізі є визначення енергетичної доцільності виробництва сільськогосподарської культури. Для цього використовують різні показники: прихід енергії, витрати енергії, приріст валової енергії з одиниці площі, а також коефіцієнт енергетичної ефективності. Наші дослідження свідчать, що енергоємність технології вирощування пшениці ярої залежить від вивчаємих факторів (таб. 2).

Найбільші витрати енергії (16560-17910 МДж/га) були у варіантах з внесенням розрахункової норми добрив на врожайність 1,8 т/га (N₄₉P₀K₀) та мікродобрив. Пояснюється це істотним зростанням енергії на застосування добрив, особливо азотних. У варіанті без добрив витрати енергії були у 1,4-1,5 рази менші і склали 11850 МДж/га.

Таблиця 2 – Показники енергетичної ефективності вирощування пшениці твердої ярої (середнє за 2009-2011 рр.)

Варіант	Витрати енергії, тис МДж/га	Прихід енергії, тис МДж/га	Приріст валової енергії з 1 га	
			тис МДж	%
1	11,85	15,03	3,17	21,1
2	16,56	22,06	5,51	24,9
3	17,04	23,98	6,94	28,9
4	17,03	23,66	6,63	28,0
5	17,45	25,74	8,29	32,2
6	12,57	16,79	4,22	25,1
7	17,32	23,50	6,18	26,3
8	17,48	25,10	7,62	30,4
9	17,52	26,22	8,70	33,2
10	17,77	28,46	10,68	37,5
11	11,99	17,27	5,28	30,1
12	16,58	25,42	8,84	34,8
13	17,29	27,66	10,37	37,5
14	17,30	27,82	10,52	37,8
15	17,69	28,94	11,25	38,9
16	12,79	19,03	6,23	32,7
17	17,60	27,82	10,22	36,7
18	17,78	29,90	12,12	40,5
19	17,78	30,06	12,28	40,8
20	17,91	30,70	12,79	41,7

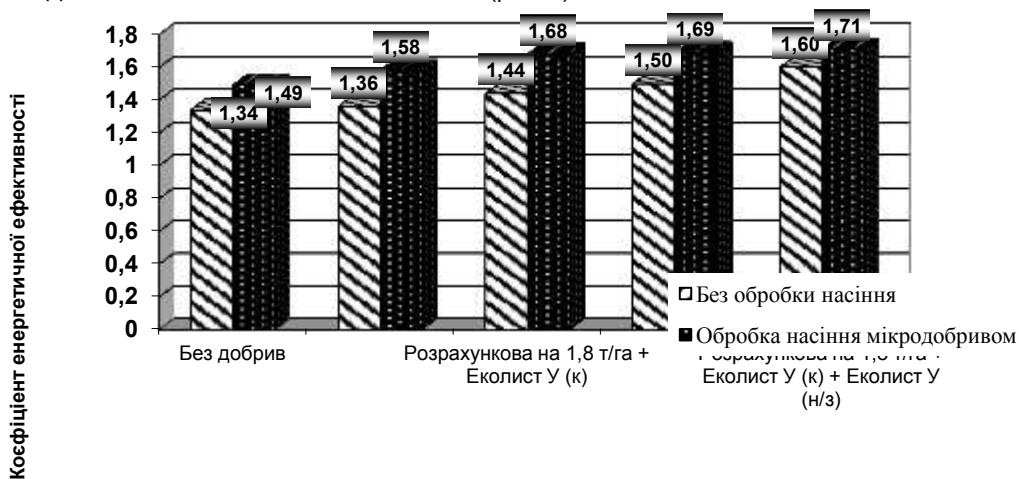
В середньому по фактору, витрати енергії при обробці рослин мікродобривом «Еколист – У» у фазу куціння становили 17400 МДж/га, при обробці рослин у фазу наливу зерна – 17410 МДж/га, при обробці рослин і у фазу наливу зерна – 17700 МДж/га.

Найвищій прихід енергії (30700 МДж/га) було отримано при внесенні розрахункової дози добрив (N₄₉P₀K₀), обробці насіння та рослин у фазу куціння і наливу зерна препаратом «Еколист – У», при повному хімічному захисті, тому що тут отримали найбільшу в середньому за роки досліджень врожайність – 1,92 т/га. У варіанті без добрив і повного хімічного захисту прихід енергії був у 2 рази менше і склав 15030 МДж/га.

Приріст валової енергії в цілому по досліді склав 3170-12790 МДж/га або 21,1-41,7 % від приходу енергії з урожаєм, в залежності від добрив та хімічного захисту.

Важливою характеристикою елементів технології вирощування зернових культур, в тому числі й пшениці ярої, є визначення коефіцієнту енергетичної ефективності. Крім того, відносно показників коефіцієнту енергетичної ефективності можна встановити найбільш оптимальне сполучення кожного агрозаходу з енергетичної точки зору.

Обчислення коефіцієнту енергетичної ефективності дозволило встановити певні відміни його динаміки залежно від усіх досліджуваних варіантів (рис. 1).

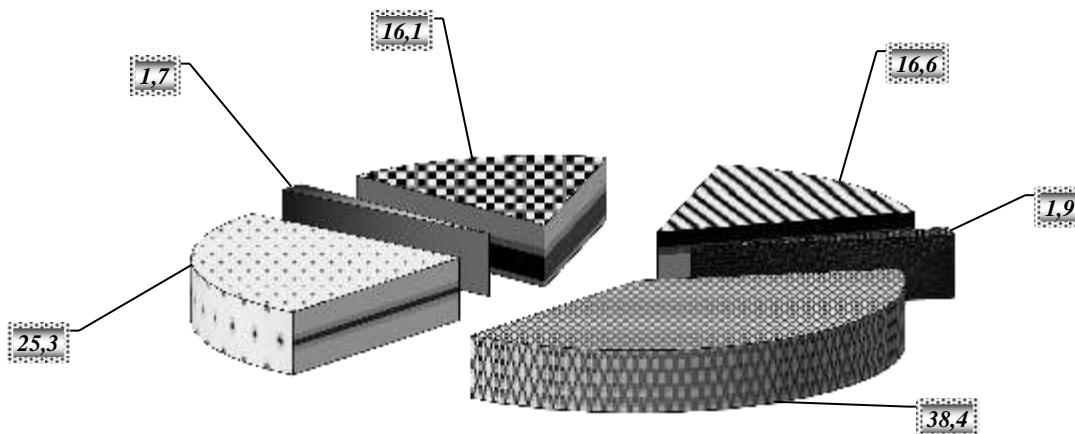

Рисунок 1 – Коефіцієнт енергетичної ефективності вирощування пшениці ярої залежно від деяких варіантів добрив, обробки насіння та рослин мікродобривом при повному хімічного захисту (середнє за 2009-2011 рр.)

Результати розрахунків свідчать, що енергетичний коефіцієнт в усіх варіантах дослідження перевищує одиницю і коливається в межах від 1,34 до 1,71, тобто вирощування пшениці ярї на неполивних землях в умовах півдня України енергетично обґрунтовано. Максимального значення – 1,71 коефіцієнт енергетичної ефективності досягає в варіанті з внесенням розрахункової норми добрив

на врожайність 1,8 т/га ($N_{49}P_0K_0$), обробці насіння та рослин у фазу кущіння і наливу зерна препаратом «Еколист – У», а мінімального 1,34 – у варіанті без добрив та без обробки насіння і рослин мікродобривом.

Найбільший вплив на величину енергоємності технології мало насіння – 38,4 % (рис. 2).

■ Насіння □ Добрива ■ Пряця людини □ Машини ■ ПМП ■ Пестициди, електроенергія

Рисунок 2. – Питома вага енергетичних витрат при вирощуванні пшениці ярї з внесенням розрахункової дози добрив, обробці насіння та рослин у фазу кущіння і наливу зерна мікродобривом, при повному хімічному захисті

Дещо меншу частку мають добрива – 25,3 %. Практично однаково питому вагу в загальних енергетичних витратах мають сільськогосподарські машини та паливно-мастильні матеріали – 16,1-16,6 %. Пестициди, електроенергія, праця людини значно менше впливають на енергоємність технології і в сумі складають 3,6 %.

Висновки. В неполивних умовах півдня України на темно-каштановому ґрунті найвищий коефіцієнт енергетичної ефективності – 1,71 забезпечує внесення під пшеницю тверду ярї розрахункову норму мінеральних добрив на врожайність 1,8 т/га (у середньому за роки досліджень при низькій забезпеченості ґрунту азотом та середній калієм і фосфором вона становила $N_{49}P_0K_0$), обробці насіння та рослин у фазу кущіння і наливу зерна препаратом «Еколист – У», при повному хімічному захисті. Максимальні витрати сукупної енергії складають оборотні засоби – насіння, добрива, паливно-мастильні матеріали, машини та обладнання. Значно менше впливають на енергоємність технології пестициди, електроенергія, праця людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Медведовський О.К. Енергетичний аналіз інтенсивних технологій в сільськогосподарському виробництві / О.К. Медведовський, П.І. Іваненко – К.: Урожай, 1988. – 208 с.
2. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 145-р / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Патика В.Ф. Рекомендації по ефективному застосуванню біопрепаратів азотфіксуючих фосфор мобілізуючих бактерій в сучасному ресурсозберігаючому землеробстві / В.Ф. Патика – Київ, 1997. – 19 с.
4. Тараріко Ю.О. Енергетична оцінка систем землеробства і технологій вирощування сільськогосподарських культур: Методичні рекомендації / Ю.О. Тараріко, О.Є. Несмашна, Л.Д. Глущенко – К.: Нора-прінт, 2001. – 60 с.
5. Пастухов В.І. Енергетична оцінка механізованих технологій рослинництва. Методи і результати. / В.І. Пастухов. – Харків: Ранок-НТ, 2003. – 100 с.
6. Біоенергетична оцінка сільськогосподарського виробництва (науково-методичне забезпечення) / Ю.О. Тараріко, О.Ю. Несмашна, О.М. Бердніков та ін.; за ред. Ю.О. Тараріко. – К.: Аграрна наука, 2005. – 200 с.